

Sutsidial Behavioral Danger: Concept and Forms of Display

Gazieva Nozima Shoirjonovna

I-year master's student of Samarkand State University

ABSTRACT

The article puts forward the basic laws, features of the manifestation of social behavior, as well as related theoretical approaches. In particular, the main psychological factors and mechanisms of the origin of suicidal behavior in the personality of the adolescent are shown. The scientific researches of foreign scientists on the problem are also presented.

ARTICLE INFO

Received: 7th December 2021

Revised: 7th January 2022

Accepted: 11th February 2022

KEYWORDS

adolescent personality, suicidal behavior, behavior, risk, counter-behavioral relationships, demonstrative type, biological factors, psychologist, psychiatric factors, socio-environmental factors, stressful situations, mental stress

Суцидиал Хулқ-Атвора Хавфи: Тушунчаси Ва Намоён Бўлиш Шакллари Газиева Нозима Шоиржонова

Самарқанд давлат университети I-курс магистранти

Аннотация. Мақолада суцидиал хулқ-атворнинг намоён бўлишининг асосий қонуниятлари, хусусиятлари ҳамда бу билан боғлиқ назарий ёндашувлар илгари сурилган. Айниқса, ўсмир шахсида суцидиал хулқ-атворнинг келиб чиқишининг асосий психологик омиллари ва механизмлари кўрсатиб ўтилади. Шунингдек, хориж олимларининг муаммо доирасида олиб борган илмий изланишлари кўрсатиб ўтилган.

Калит сўзлар: ўсмир шахси, суцидиал хулқ-атвор, хатти-ҳаракат, таваккалчилик, зиддиятли муносабатлар, намойишкорона тип, биологик омиллар, психологик, психиатрик омиллар, ижтимоий-экологик омиллар, стрессли вазиятлар, рухий зўриқишлар.

СУИЦИДАЛЬНЫЙ РИСК: ПОНЯТИЕ И ФОРМЫ ПРОЯВЛЕНИЯ

Аннотация. В статье выдвигаются основные закономерности, особенности проявления социального поведения, а также связанные с ними теоретические подходы. В частности, показаны основные психологические факторы и механизмы возникновения суицидального поведения в личности подростка. Также представлены научные исследования зарубежных ученых по данной проблеме.

Ключевые слова: личность подростка, суицидальное поведение, поведение, риск, конфликтные установки, демонстративный тип, биологические факторы, психологические, психиатрические факторы, социально-средовые факторы, стрессовые ситуации, психическое напряжение.

Ҳозирги вақтда, айниқса, ёшлар орасида ўзини ҳаётдан маҳрум қилиш муаммоси жуда долзарбдир. Бу оммавий ахборот воситаларининг ушбу муаммога доимий қизиқиши ҳамда файласуфлар, педагоглар, психологлар, шифокорлар, илоҳиётчилар ва бошқа мутахассислар томонидан муҳокама қилинишидан далолат беради.

Суцидиал ҳуққ-атвор -бу ҳаётдан онгли равишда маҳрум бўлиш. Суцидиал ҳуққ-атвор атамаси суцидиал ҳуққ-атвор ҳақида кучли ва жиддий фикрларга эга бўлган одамни тасвирлаш учун ишлатилади. Ушбу атама, шунингдек, суцидиал ҳуққ-атвор фикри ноаниқ ва унчалик кучли бўлмаган одамларни қамраб олади, аммо улар турли омиллар туфайли суцидиал ҳуққ-атвор хавфи остида, шунингдек ўз жонига қасд қилишга уринганлар.

Кенгроқ тушунча" суцидиал ҳуққ " бўлиб, ўз жонига қасд қилишдан ташқари, суцидиал фаолиятнинг барча кўринишларини - фикрлар, ниятлар, қарашлар, таҳдидлар, уринишлар, ҳаракатлар, кўринишларни бирлаштиради.

Россия психиатриясида суцидиал ҳуққ-атворнинг таърифи А.Г.Амбрумова томонидан берилган: “суцидиал ҳуққ-атвор хатти-ҳаракати микроижтимоий можаро шароитида одамнинг ижтимоий-психологик бузилишининг натижасидир ва ички ҳаётгий тажрибалар, пассив суцидиал ҳуққ-атвор фикрлари, суцидиал ҳуққ-атвор ниятлари, суцидиал ҳуққ-атвор ниятлари ва ташқи суцидиал ҳуққ-атвор уринишлари ва суцидиал ҳуққ-атвор билан яқунланган” [1].

Муаллиф Е. Дюркгейм ўз жонига қасд қилишнинг уч турини аниқлади:

- 1) ҳаётдаги инқирозли вазиятлар, шахсий фожиалар билан боғлиқ "анемия";
- 2) бошқа одамлар манфаати учун содир этилган “альтруистик”;
- 3) муайян шахс учун ижтимоий талаблар ва ҳуққ-атвор нормаларининг қабул қилинмаслиги туфайли зиддият оқибатида келиб чиқадиган “эгоистик” [5].

Суцидиал ҳуққ-атворни амалга оширишга уриниш-бу ўлим билан тугамаган ҳаётдан маҳрум қилиш йўли билан мақсадли операция. Ўзини ҳаётдан маҳрум қилиш воситаси сифатида суцидиал ҳуққ-атвор усулини тавсифловчи турли хил нарсалардан фойдаланиш мумкин: ўзини осиб кўйиш, ўзини захарлаш, ўзини кесиш, пичоқланган, ўқ отиш жароҳатлари, баландликдан тушиш, ҳаракатланувчи транспорт воситалари остида ташлаш ва электр жароҳатлари, ўзини чўктириш. Бошингизни деворга уриш, томир ичига ҳаво киритиш ва бошқалар каби усуллар жуда кам учрайди.

Суцидиал ҳуққ-атворни амалга оширишга уриниш ва уларнинг ривожланишида суцидиал ҳуққ-атвор икки босқичдан ўтади. Биринчиси (қайтарилмайдиган), субъектнинг ўзи ёки бошқаларнинг аралашуви билан уринишни тўхтатиши мумкин. Иккинчиси қайтарилмас. Бу фазаларнинг хронологик параметрлари суцидиал шахснинг ниятларига ҳам, уриниш усулига ҳам боғлиқ [2].

Суцидиал таваккалчилик суцидиал ҳуққ-атвор эҳтимоли билан ифодаланади; шахснинг ўз ҳалокатига қаратилган ҳаракатларни содир этишга мойиллиги [3].

Суцидиал ҳуққ-атвор хавфини оширувчи омиллар орасида учта гуруҳ мавжуд:

1. Биологик омиллар: биологик қариндошлар орасида ўз жонига қасд қилишнинг мавжудлиги; мианинг сиротонержик тизимининг аномалиялари.

2. Психологик ва психиатрик омиллар: руҳий касалликнинг мавжудлиги (депрессия, шизофрения, спиртли ичимликларга қарамлик, шахснинг бузилиши); индивидуал психологик хусусиятлар (ҳиссий стрессга нисбатан бағрикенгликнинг пасайиши, максимализм, категорик ҳукмлар, “қора ва оқ” баҳоларга мойиллик, коммуникатив қобилиятларнинг паст даражаси, ўзини

Ўзи кадрлашнинг етарли эмаслиги, енгиш стратегияларининг чекланган репертуари, шахслараро муаммоларни ҳал қилиш қобилятининг паст даражаси); ўз жонига қасд қилишга уринишлар ёки ўтмишда ўз-ўзига зарар етказадиган хатти-ҳаракатлар эпизодлари.

3. Ижтимоий-экологик омиллар: стрессли ҳодисалар (яқин кишининг ўлими, жисмоний, психологик ёки жинсий зўравонлик ва бошқалар.); муайян ижтимоий хусусиятлар (оиланинг йўқлиги, доимий иш жойи ва бошқалар.); суцидиал ҳулқ-атвор воситаларининг мавжудлиги.

Суцидиал ҳулқ-атвор хавфига мойилликнинг бошқа омилларини ҳам ажратиш мумкин: аввалги ўз жонига қасд қилишга уринишлар; ўз жонига қасд қилишнинг оилавий тарихи; инқирозли вазият (бедаво касаллик, ажралиш, яқинларининг ўлими, ишсизлик, молиявий муаммолар ва бошқалар.); оила омил (ота-она руҳий тушқунлик, болалик травма, сурункали зиддиятлар); ҳиссий касалликлар; руҳий касаллик; ижтимоий моделлаштириш (оммавий ахборот воситаларида ўз жонига қасд намойиш, адабий асарлар); хавф остида бўлиш: ёшлар, қариялар, жинсий озчиликлар, ҳарбий можаролар фахрийлари, ва бошқалар [2].

Одатда маълум даражада ҳимоя қилишни таъминлайдиган бир ёки бир нечта омиллар бир вақтнинг ўзида йўқолса (ёки заифлашса), хавф айниқса юқори бўлади.

Ўсмир суцидиал ҳулқ-атвор хавфини оширувчи омилларга, аввало, бола тарбияланаётган оиланинг хусусиятлари, болалигининг травматик (стрессли) ҳодисалари, шунингдек, ўсмирнинг шахс хусусиятлари, руҳий ва ҳулқ-атвор бузилишларининг мавжудлиги киради.

Шундай қилиб, ўсмирлик даврида суцидиал ҳулқ-атвор хавфини оширадиган биринчи омилни – бола тарбияланган оиланинг ўзига хос хусусиятларини кўриб чиқамиз. Муаллиф А. Н. Корнетов [6] бевосита ўз жонига қасд қилиш ҳаркатида таъсир қилиши мумкин белгилари рўйхатини беради: ўз жонига қасд ва оилада ўз жонига қасд уринишлар; ота-оналар руҳий касалликлар, айниқса, ҳиссий касалликлар (депрессия); ота-оналар ажралиш, оила ёки унинг ўлимидан улардан бири кетиши; алкоголь ва гиёҳвандлик ёки оила аъзолари дайди ҳулқи бошқа турлари; ички зўравонлик; оилада болалар учун эътибор ва ғамхўрлик етишмаслиги, оила аъзолари ўртасидаги зиддият муносабатлари, оилавий муаммоларни самарали муҳокама қилиш учун ишончсизлик; ота-оналар томонидан ҳаддан ташқари юқори ёки жуда паст тахминлар/васийлар болалар ҳақида; ота-оналар ўртасида тез-тез жанжал/васийлар; доимий ҳиссий таранглик ва оилада тажовуз юқори даражаси; яшаш жойини ўзгариши билан тез-тез кўчиб; ота-оналар/васийлар ортиқча авторитаризм; мослашувчан йўқлиги (қаттиқлик) оила аъзоларини хатти ҳаракатлар, ота-оналар / васийлар учун вақт етишмаслиги ва натижада боланинг аҳволига етарлича эътибор берилмаслиги, уларнинг стресс намоён бўлишини, боланинг ҳиссий ҳолати бузилишини ва атроф-муҳитга салбий таъсир белгиларини ўз вақтида аниқлай олмаслиги; тарбияланувчи ота-оналар ёки васийлар томонидан тарбиялаш ва бошқалар.

Иккинчи гуруҳ омиллари боланинг ҳаётида содир бўлган травматик ҳодисалар билан ифодаланади, бу эса стрессли таъсирларга сезгирликка салбий таъсир кўрсатиши мумкин. Бу болалар ва ўспиринларнинг ҳозирги ҳаёт қийинчиликларини етарлича енгиш қобилятига таъсир қилиши мумкин.

Ғожиали воқеалар ўсмирларда ночорлик, умидсизлик ва умидсизлик туйғуларини кўзғатади, бу эса суцидиал ҳулқ-атворга оид фикрларининг пайдо бўлишига олиб келиши ва ўз жонига қасд қилишга уриниш ёки ўз жонига қасд қилишга олиб келиши мумкин.

Психотравматик ҳодисаларга қуйидагилар киради: тажовузкор, ҳақоратли, адолатсиз (шу билан бирга объектив позициядан улар бундай бўлмаслиги мумкин) каби ҳолатлар; оиладаги муаммолар; яқин кишининг ёки бошқа муҳим шахснинг ўлими; яқин одам билан муносабатларни бузиш; дўстларидан, қиз дўстидан/йигитидан, синфдошларидан ва ҳоказолардан ажралиш; шахслараро низолар ёки йўқотишлар; тенгдошлар томонидан кўрқитиш, безорилик; “қаллоблик” ёки жабрланувчи ролида узоқ вақт қолиш; тенгдошлари бир гуруҳ томонидан қўлланиладиган босим, биринчи навбатда, бошқалар ўз-ўзини вайрон қилиш билан боғлиқ ҳаракатларга тақлид билан боғлиқ; муҳитда бир ўсмир ёки бирор киши бир ўз жонига қасд уриниш мавжудлиги; интизом ва қонунга доир муаммолар; мактабда муваффақият билан умидсизлик, жиддий таълим қийинчиликлар; якуний таълим натижалари учун ўрта талаблар (синалган); қийин иқтисодий вазият; ҳомиладорлик (бундан ташқари, травматик тажриба ҳомиладорликнинг ўзи эмас, балки ота-оналар, қариндошлар,

ноқулай оилавий вазият), аборт ва унинг оқибатлари; ОИВ инфекцияси ёки бошқа жинсий йўл билан юқадиган касалликларни юқтириш; жиддий жисмоний касаллик; фавқулодда ташқи вазиятлар ва офатлар, табиий офатлар [7].

Учинчи гуруҳ омилларга ўсмирнинг ўзига хос хусусиятлари киради. Қуйида келтирилган шахс хусусиятлари одатда ўспиринлик даврида кузатилади ва уларнинг мавжудлиги суицидал хулқ-атвор анъаналарини башорат қилиш учун етарли асос эмас

Бироқ, А.Н.Корнетов таъкидлаганидек, "... руҳий касалликлар билан биргаликда бу хусусиятлар суицидал хулқ-атвор хавфи билан боғлиқ: кайфиятнинг беқарорлиги; тажовузкор ва антисоциал хатти-ҳаракатлар; намоийшкорона хулқ-атворларга мойиллик; ҳаддан ташқари импульсивлик, асабийлашиш; фикрлаш ва хатти-ҳаракатларнинг қатъийлиги; муаммолар ва қийинчиликларни (мактабда, тенгдошлар орасида ва ҳоказоларни) енгил қобилиятининг етишмаслиги.); воқеликни адекват баҳолай олмаслик; "иллюзия ва фантазиялар дунёсида яшашга" мойиллик; ўзини ўзи баҳолаш ғоялари, йўналтирилганлик тажрибаси билан алмаштирилган; ота-оналар, бошқа катталар ва тенгдошлари билан мураккаб, ноаниқ муносабатлар" [6] Қадрсизлик; умидсизлик туйғуларини юзага келадиган; безовталиқ ва руҳий тушкунлик, айниқса, кичик касалликлар ёки муваффақиятсизликлар билан; хотиржамлик, ортиқча ўзига ишониш; ишончсизлик туйғулар, такаббурликнинг намоён бўлиш ортида яширинган бўлиши мумкин бўлган, ҳукмронлиги, мактабда дўстлари ёки катталар томон рад этиш ёки провокацион хулқ, ота-оналар, шу жумладан, жинсий ривожланишни ҳисобга олиш ёки жинсий муаммолари.

Тадқиқотчи А.Н.Волкова ўсмир хулқ-атворининг ўз жонига қасд қилишга тайёрлигини кўрсатувчи ўзига хос хусусиятларини аниқлайди:

-ташвишли-ҳаяжонланган хатти-ҳаракат, ҳатто зоҳиран юксалишга ўхшаш, лекин шошқалоқлик кўринишлари билан;

-узок муддатли уйку бузилиши: фалокатлар, бахтсиз ҳодисалар, даҳшатли ҳайвонлар ва бошқалар билан даҳшатли тушлар томонидан таъкиб қилинади;

-таъсир кучланиш, вақти-вақти билан ташқи истамай тажовуз томонидан зарядсизланиши;

-тушкунлик, лоқайдлик, тажанглик белгилари; ўсмир "юксалиши оғир", вазифаларга, ўзига ишончсизлик, айбдорлик, уят ҳисси; кучли ўзига шубҳа ва бошқалар. Ушбу синдромни қасддан жасорат, девиант хатти-ҳаракатлар, жасорат билан маскалаш мумкин. Уларни қолдиради, вақтни беозор ўтказди; уйқучанлик, кайфиятнинг паст даражаси [4].

Ўз жонига қасд қилишнинг олдини олишнинг энг муҳим вазифаларидан бири бу хавф гуруҳини аниқлашдир. Суицидал хулқ-атвор эҳтимоли юқори бўлган болалар ва ўспиринлар контингентининг таснифи катталарда кузатиладиган суицидал ҳолатларнинг деярли барча вариантларини ўз ичига олади. Аммо суицидал хулқ-атвор хавфи юқори бўлган ушбу ёш тоифасига хос бўлган бир қатор кўшимча гуруҳлар мавжуд.:

1. Эрта ёшда бош суяги шикастланиши ёки мия инфекциясига чалинган болалар ва ўспиринлар ушбу ҳолатни янада яхши қоплаш билан. Бундай ҳолларда, махсус шароитларда (ёшга боғлиқ инкирозлар, сомато-ёки психогения) декомпенсация турли хил чегара ҳолатлари ва суицидал хулқ-атвор тенденциялари билан реакцияларнинг ривожланиши билан содир бўлади.

2. Турли хил ноқулай ривожланиш шаклларига эга бўлган болалар ва ўспиринлар (тезлашувнинг зўравон намоён бўлиши ва бошқа ривожланиш асинхрониялари, инфантилизм, ёшга боғлиқ инкирозларнинг патологик кечиши).

3. Мураккаб турли хил хулқ-атвор оғишларига мойил бўлган болалар ва ўспиринлар. Ушбу "занжир" нинг бир босқичида интизомга қарши, ахлоқсиз хулқ-атвор шакллари антисоциалга айланади. Ушбу шахс учун ноқулай экологик шароитларда (масалан, суд ҳолати юзага келганда) суицидал ҳолатнинг ривожланиши билан мослашишнинг бузилиши кузатилади.

4. Севги ва жинсий муносабатларни идеализация қилиш учун юқори ахлоқий тамойиллар ва тенденциялар билан ажралиб турадиган ўспиринлар. Ўзига хос тарбия, ҳаётий тажрибанинг йўқлиги, воқеликка дуч келганда воқеликни "китобий" тарзда идрок этиш уларда ўз-ўзини айблаш ва суицидал хулқ-атвор анъаналари ғоялари билан депрессив реакцияларни юзага келтиради [5].

Албатта, ҳар бир ўз жонига қасд қилишга уринишнинг ўз сабаби мавжуд. Аммо барчаси бир нарсага боғлиқ: ўспирин қийин вазиятни ўзи ҳал қила олмайди ва буни тушунадиган катталар атрофда эмас. Ва кейин бу вазиятдан чиқишнинг ягона йўли ўлимдир.

Ўсмир онгида суцидиал хулқ-атвор кўпинча ҳақиқий тугалланган шаклларга эга бўлмайди ва режалар, фикрлар, уринишлар намоёнишкорона хатти-ҳаракатлардир. Ўз жонига қасд қилган ўсмирларнинг аксарияти, қоида тариқасида, умуман ўлишни хоҳламадилар, фақат кимгадир муружаат қилиш, ёрдам сўраш, муаммоларига эътибор беришади. Ўсмирларда, шунингдек катталарда ўз жонига қасд қилишнинг асосий сабаби ижтимоий-психологик бузилишдир, аммо улар учун бу умуман бузилишлар эмас (ҳаёт мазмунининг кулаши, касбий инқироз ва бошқалар.), лекин яқинларингиз билан мулоқотдаги бузилишлар ва бошқаларни киритиш мумкин.

Шундай қилиб, юқорида айтиб ўтилганларни умумлаштириб, суцидиал хулқ-атвор ҳодисасини баъзи бир аниқ тушунчалар доирасида ўрганиш эмаслигини таъкидлашимиз мумкин. Чунончи бу кўп жиҳатларни ўз ичига олган мураккаб фанлараро муаммо ҳисобланади. Шунинг учун психологияда суцидиал хулқ-атвор деганда ўз жонига қасд қилишга қаратилган хатти-ҳаракатлар тушунилади.

Суцидиал хавф сўровномаси

(Т.Н.Разуваева томонидан модификация қилинган)

Мақсад: суцидиал хавфнинг экспресс-диагностикаси ҳисобланиб, суцидиал фикрнинг жиддий ўз жонига қасд қилишга уруниш эканлигидан огоҳлантириш мақсадида уни шаклланиш даражасининг намоён бўлишидир. 8-11 синф ўқувчилари учун мўлжалланган бўлиб, уни индивидуал ва гуруҳий тест шаклда ўтказиш мумкин.

Йўриқнома: Мен фикрларни ўқийман, сиз эса, жавоблар варақасида фикрларга рози бўлсангиз "+", фикрларга рози бўлсангиз "-" ишорасини қўясиз.

1. Хаммангиз, бошқаларга нисбатан ўзингизни сезгир ҳис қиласиз.
2. Сизни кўпинча қайғули ўйлар қийнайди.
3. Сиз ҳаётда ўзингиз истаган мавқега эришишни умид қилмайсиз.
4. Сиз омадсизликка учрасангиз, янги иш бошлашингиз қийин.
5. Сизни ҳаётда омадингиз келмайди.
6. Сиз учун илгарига қараганда ўқиш қийинлашиб бормоқда.
7. Аксарият одамлар сиздан кўра ҳаётдан мамнун.
8. Сиз учун ўлим гуноҳларни ювиш ҳисобланади, деб ўйлайсиз.
9. Етук инсонгина ҳаёт билан видолашиш мумкин.
10. Вақти-вақти билан сизда кулгу ёки йиғини тўхтата олмаслик хуружи тутади.
11. Сиз кутмаган инсонларнинг дўстона муносабатда бўлганларга эҳтиёткорлик билан қарайсиз.
12. Сиз ўзингизни ҳалокатга маҳкум деб ҳисоблайсиз.
13. Агарда бу ноқулайликлар билан боғлиқ бўлса, камдан-кам инсонларгина бошқаларга чин дилдан ёрдам беришга ҳаракат қилади.
14. Сизни ҳеч ким тушунмаётгандек, таассурот уйғонади.
15. Агар одам бировларни қизиқтирадиган кимматбаҳо нарсани назоратсиз қолдирса, ким ўғирлаган бўлса, ўшанчалик айбдор саналади.
16. Сизнинг ҳаётингизда ҳаммаси тугагандек кўринган омадсизликлар бўлмаган.
17. Сиз ўз тақдирингиздан қониқасиз.
18. Сизнинг ўйлашингизча, ҳар доим ўз вақтида нуқта қўйиш керак.
19. Ҳаётингизда сизнинг қарорларингизга ўз вақтида нуқта қўйиш керак.
20. Мабодо сизни хафа қилишса, хафа қилган одамнинг ноҳақлигини қандай бўлмасин исботлашга ҳаракат қиласиз.
21. Бу сизни гапиришингизга халакит беришидан тез-тез хавотирланасиз.
22. Сиз тушган вазият адолатсиздек туюлади.
23. Баъзида сиз ножўя ва ҳатто ёмон иш қилиб қўйгандек буласиз.

24. Келажак сизга зулматдек туюлади.
25. Аксарият одамлар эгри йўл билан фойда қилишади.
26. Жиддий режалар тузиш учун келажак жудаям ноаниқ.
27. Сизнинг яқин орадаги хавотирларингизни камдан-кам одамлар бошдан ўтказган.
28. Сиз нохушликларга жудаям чуқур қайғурасизки, ҳатто ҳаёлингиздан чиқариб ташлолмайсиз.
29. Кўпинча, сиз эҳтиросларга берилган ҳолда ўйламасдан ҳаракат қиласиз.

Натижаларни қайта ишлаш

Ҳар бир диагностик субшкалада ижобий жавоблар ҳисобланади. Олинган баллар индексни ҳисобга олиб тенглаштирилади (1-жадвалга қаранг). Суицидаль фикр ва суицидаль хавфнинг аниқ омилларини шаклланиш даражаси ҳулоса юзасидан қилинади.

Диагностик коэффициент	субшкала	Мухокама раками	Индекс
Намойишкорона		12,14,20,22,27	1,2
Аффеktivлик		1,10,20,23,28,29	1,1
Ноёблик		1,12,14,22,27	1,2
Ночорлик		2,3,6,7,17	1,5
Ижтимоий пессимизм		5,11,13,15,17,22,25	1
Маданий тусиқларнинг парчаланиши		8,9,18	2,3
Максимализм		4,16	3,2
Вақтинчалик келажак		2,3,12,24,26,27	1,1
Антисуицидаль омил		19,21	3,2

Диагностик субшкаласининг мазмуни

Намойишкорона. Атрофдагиларни ўзининг бахтсизлигига жалб этиб, уларнинг хайрихоҳлиги ва тушунишига эришишга ҳаракат қилади. Ташқаридан “шантаж”, “қийинчиликларни жазавага тушиб бўрттириш”, деб баҳоланади, шунингдек, намойишкорона суицидаль хулқ-атвор ичдан “ёрдам сўраш”дир.

Аффеktivлик. Интеллектуал назорат устидан вазиятни баҳолашда ҳиссиётларнинг устунлиги билан тавсифланади. Руҳий жароҳат ҳолатида бевосита ҳиссиётга берилиб фикр билдиради. Охириги варианти-интеллектнинг аффеktiv блокадаси ҳисобланади.

Ноёблик. Масала ечимининг ўзига хос вариантларини кўзда тутувчи ва мос равишда, бошқаларга ўхшамайдиган махсус ҳодиса сифатида ўзини, вазиятни шунингдек, ўз ҳаётини идрок қилиш билан изоҳланади. Тажриба учун “тушуниб бўлмайдиган” феномени билан чамбарчас боғлиқ, шунингдек, ўзининг ва бегоналар ҳаётини тажрибаларидан фойдаланишда маҳоратнинг етишмаслиги.

Ночорлик. Шахснинг хусусий салбий концепцияси. Ўзининг ночорлигини, етарли маълумотга эга эмаслигини, кераксизлигини, дунёдан ажралиб қолганлигини кўрсатиш. Ушбу шкала жисмоний, интеллектуал, ахлоқий ва бошқа кўринишлар билан боғлиқ бўлиши мумкин. Ташқи монолог формуласи- “Мен ёмонман”.

Ижтимоий пессимизм. Атрофдаги оламнинг салбий концепцияси. Одам учун атрофдагилар билан муносабатларда нормал ёки қониқарли кўринишнинг номувофиқлиги, дунёни душмандек қабул қилиш. Ижтимоий пессимизм экстрапунитив услубнинг ўзига хос хусусиятлари билан чамбарчас боғлиқ. “Мен” сиз экстрапунитив “Менга ҳаммангиз номуносибсиз” ички монолог формуласи бўйича кузатилади.

Маданий тусиқларнинг парчаланиши. Ўз жонига қасд қилиш маданияти. Суицидаль хулқ-атворни оқловчи ёки қайсидир даражада жозибали қилувчи маданий бойликлар ва нормативларни қидириш. Адабиёт ва киноларда суицидаль моделларни ўзлаштириш. Охириги вариантда-ҳаёт ва ўлим қадрининг ўрин алмашиши. Бошқа шкалалар бўйича юқори нуқталарнинг йўқлиги “ўлимнинг

мавжудлиги” ҳақида фикр билдиради. Ўлим маданиятининг мавжуд ички сабабларидан бири-ҳаваскорнинг маъноли кўрсатмаларини патологик максимализмга олиб бориш: “Ўз тақдирининг ҳокими ўзининг мавжудлиги тугаганини белгилайди.

Максимализм: Этилмаган максимализмнинг кўрсатмалари. Ҳаётнинг ҳар бир соҳасида маҳаллий низоларнинг мазмуни ҳаётнинг бир соҳасига таркалиши. Компенсациянинг имконсизлиги. Омадсизликка аффектив фиксация.

Вақтинчалик келажак: Келажакни конструктив режалаштиришнинг имконсизлиги. Бу ҳозирги вазиятда кучли бандликнинг асорати булиши мумкин.

Антисуицидал омил:Бошқа омилларнинг юқори даражада ифодаланиши глобал суицидал хавфни олиб ташлайди. Бу яқинларини масъулият, бурч ҳисси билан теран тушуниш. Бу ўз жонига қасд қилишнинг гуноҳ эканлиги, унинг эстетикага зудлиги, огрик ва жисмоний азоб кўркувини ифодалайди. Маълум маънода, руҳий тузалиш ишлари учун дастлабки босқичда бу кўрсаткичнинг мавжудлиги.

Фойдаланилган адабиётлар

1.Амбрумова, А. Г. Суицидальное поведение в ряду других девиаций у подростков / А. Г. Амбрумова, Е. М. Вроно, Л. Э. Комарова // Комплексные исследования в суицидологии. – Москва : Наука, 1986. – С. 96-114.

2.Бек, А. Методы работы с суицидальным пациентом / А. Бек // Журнал практической психологии и психоанализа. – 2013. – № 1. – С. 14-19.

3.Большая психологическая энциклопедия [Электронный ресурс] : Словари и энциклопедии на Академике. – Режим доступа: <http://psychology.academic.ru/>

4.Волкова, А. Н. Психолого-педгогическая поддержка детей-суицидентов / А. Н. Волкова // Вестник психосоциальной и коррекционнореабилитационной работы. – 2008. – № 2 – С. 36-43.

5.Жезлова, Л. Я. К вопросу о самоубийствах детей и подростков / Л. Я. Жезлова // Актуальные проблемы суицидологии. – Москва : Эксмо, 2012. – С. 93-104.

6.Корнетов, А. Н. Профилактика суицидального поведения в учебных заведениях / А. Н. Корнетов [и др.]. – Томск : ООО «Рекламная группа Графика», 2013. – 56 с.

7.Методические рекомендации «О мерах по профилактике суицидов среди учащихся образовательных учреждений Удмуртской Республики» / под ред. Т. П. Кузьминой. – Ижевск : АОУ «Институт повышения квалификации и переподготовки работников образования Удмуртской Республики», 2012. – 24 с.